

реальністю (вбивство старого Франка Брайса) і закінчується випаданням Гаррі Поттера і Седріка Дігори з чарівної реальності в звичайний світ – зачаровани кубок переносить їх на кладовище, де Седрік гине, а Гаррі стає свідком воскресіння Волан-де-Морта. Наступна книга – «Гаррі Поттер і Орден Феніксу», починається з того, що вже чарівна реальність проникає в повсякденний світ – дементори нападають на двоюрідного брата Гаррі.

Від книги до книги чарівна реальність розмикає свої кордони, поповнюючись новими локусами, якщо в першій книзі про Гаррі Поттера основна дія розгортається в Гогвортсі, то в другій настільки безпечний замок виявляє в собі новий локус – потаємну кімнату з жахливим василіском, головний герой вперше опиняється в будинку чарівників, з'являється селище Гогемід, в яке можуть приходити чарівники. Показово, що чарівники з інших країн (локусів) приносять їх частинки з собою – під час матчу з квідичу це намети, в яких ночують чарівники, під час Турніру Трьох чарівників – карета і корабель, в яких прибувають учні інших шкіл, залишаючись таким чином прив'язаними до своїх локусів і приносячи із собою свій чарівний простір. У якості **висновків** можна зазначити, що в сучасній англійській літературній казці аксіологія двох світів – світу повсякденної реальності і чарівного світу часто змінюється на протилежну в порівнянні з фольклорною казкою: світ повсякденної реальності часто оцінюється негативно, в той час як чарівний світ оцінюється безумовно позитивно. Таким чином, можна сказати про анізотропію фольклорної чарівної казки. У сучасній англомовній літературній казці ці два світи знаходяться поруч, по сусідству, і для того, щоб потрапити з одного світу в інший ніяких великих відстаней долати не потрібно, не кажучи вже про немислимих перешкоди. Це дозволяє говорити про яскраво виражену анізотропію сучасної англомовної літературної казки.

Список використаних джерел

1. Дондюк А.М. Антропологія часу як методологічна проблема / А.М.Дондюк // Колізії антропологічного розмислу: [зб.наук.праць] / відп.ред. В.Г.Табачковський]. – К.: Видавець ПА-РАПАН, 2002. – С. 79-97.
2. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics. An Introduction / V. Evans, M.Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 830p.
3. Rowling J.K. Harry Potter and the Order of the Phoenix / J.K.Rowling. – London : Bloomsbury, 2004. – 766p.
4. Rowling J.K. Harry Potter and the Philosopher's Stone / J.K.Rowling. – London : Bloomsbury, 2007. – 223p.
5. Rowling J.K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban / J.K.Rowling. – London : Bloomsbury, 1999. – 317p.

Summary. The article deals with the poetics of time and space in the literature-studying research. It analyzes the role and functioning of the chronotope in the context of Joan K. Rowling's novel "Harry Potter and the Prisoner of Azkaban".

Key words: poetics of time and space, chronotope, location.

УДК 82.0+81

Д.Ю. Хохель

КОМПАРАТИВНИЙ ВИМІР ДОСЛІДЖЕННЯ ЕПІТЕТА

У статті простежується розвиток компаративного підходу до дослідження епітета і визначається сучасний стан розробки проблеми.

Ключові слова: епітет, порівняння, компаративний аспект.

Компаративний аспект дослідження епітета має тривалу історію, яка відображає процес становлення і розвитку епітетології. Мета статті – простежити особливості вивчення епітета в компаративному аспекті й розглянути сучасний стан дослідженості проблеми. До визначення терміну «епітет» існує два підходи – вузький і широкий. За вузького підходу, якого дотримувались, наприклад, К. Горбачевич і Е. Хабло, епітет визначається як «яскраве образне означення, яке виникає зазвичай на основі переносного значення слова» [9, 4]. Проте дослідники, які залучали до вивчення епітета компаративний аспект аналізу, здебільшого дотримувались широкого підходу. Це пов'язано з тим, що комплексне дослідження епітетів у текстах, написаних різними

мовами, залежить від різної природи цих мов, тому чіткі морфологічні рамки вузького підходу до епітета не дозволяють при зіставному аналізі виявити систему типологічних і диференційних рис епітета.

О. Потебня для підтвердження думки про те, що «Епітет є форма спільна стосовно окремих тропів, тобто фігура, а не троп» [21, 165] залучає низку прикладів як з епосу, так і з сучасної йому літератури. Він використовує матеріал гомерівського епосу і слов'янських літератур (російської, української, сербської, польської тощо). Свої тези стосовно природи й особливостей епітета О. Потебня спочатку ілюструє прикладом з однієї літератури (зазвичай російської), а потім вводить порівняльний матеріал з інших літератур. Фактично це дозволяє стверджувати про використання в дослідженні синекдохи й епітета компаративної методології в тому її вигляді, в якому вона існувала на момент написання праці [4]. При їх порівнянні О. Потебня приходять до висновку, що епітети літературної ґенези мотивовані авторською волею, тоді як в епічних творах часто мають етимологічну мотивацію.

О. Веселовський дає таке визначення епітету: «одностороннє означення слова, яке або підновлює його загальне значення, або посилює, підкреслює яку-небудь характерну, визначну якість предмета» [6, 59]. До такого формулювання він підійшов завдяки опрацюванню значного фактологічного матеріалу з різних літератур. Дослідник зосередив увагу на спільних рисах епітетів у різномовних творах, виходячи з чого пропонує розрізняти два типи епітетів – тавтологічні (означення і означуване фактично тотожні) та пояснюючі (в основі яких лежить суттєва ознака предмета або ознака, яка характеризує предмет відносно «практичної цілі й ідеальної досконалості») [6, 59]

У методологічному вступі до «Історичної поетики» О. Веселовський писав: «Вивчаючи ряди фактів, ми помічаємо їх послідовність, відношення між ними подальшого і попереднього; якщо це відношення повторюється, ми починаємо підозрювати в ньому певну законність; якщо воно повторюється часто, ми перестаємо говорити про попередній і подальший, замінюючи їх виразами причини і наслідку». [6, 37]. Керуючись цим, він пропонує власне бачення історії епітета. Визначивши типічність як ключову ознаку епітета в епосі, він зазначає, що «Весь подальший розвиток епітета буде полягати в розкладі цієї типічності індивідуалізмом» [6, 65], підтверджуючи кожен із постулатів спільними для широкого кола літератур фактами. Наприклад, розглядаючи традиційні колористичні епітети волосся О. Веселовський пропонує приклади з грецької, римської, німецької, киргизької, давньоруської, болгарської, української, французької, сербської літератури та побіжно згадує англійську традицію, хоча прикладів не включає до тексту, ще ширше коло епічних текстів задіяне у демонстрації зразків традиційних епітетів. Такий різномірний і кількісно значний матеріал сприяє доказовості позиції дослідника та надає його висновкам виваженості. Крім того, важливим аспектом роботи є запропонована низка відповідників з російської літературної мови. Цей аспект дослідження О. Веселовського висвітлює коментар «рус. горячие, лит. горькие» [6, 64] – переклад запропоновано спочатку стилістично й історично ближчий, а потім вже літературний. Так, очевидно, що дослідник чітко розмежує діахронічні пласти вживання епітета і при перекладі за можливості враховує їх особливості. Хоча помітною є відсутність універсального, впорядкованого формату представлення зразків (переклад то передує, то слідує за оригіналом, часом, оригінал подається без перекладу, а часом вміщено лише коментар), внутрішня логіка, яка пов'язує приклади уніфікує такі низки прикладів, перетворюючи їх на цілісну групу епітетів з різних національних літератур, об'єднаних виявленою спільною характеристикою – в цитованому випадку постійністю.

Спільним для цих робіт є залучення значного матеріалу з різних літератур, власне зіставлення з визначенням відмінного у них ще не здійснено. Основним принципом наведення різномовних прикладів є спільні риси епітетів, проте тут закладено підґрунтя компаративних досліджень епітета, особливо діахронічного аспекту.

Синтез традиції О. Потебні й О. Веселовського та ідеї формалізму здійснив щодо епітета В. Шкловський. Дослідник стверджує, що з часом слово втрачає образність, стає впізнаваним, а «прагнення до конкретності», притаманне мистецтву, лежало в основі потреби до оновлення. «Слово, оживлене епітетом, ставало знову поетичним» [27, 63], тобто основним засобом оновлення поетичності визначався епітет, який, стаючи постійним, знову «помирає» [27]. У такому контексті зауважимо, що постійний епітет протиставляється епітету літературної ґенези, що індивідуалізує, при чому функцію «оживлення» виконує лише останній.

В. Жирмунський, незважаючи на різномовний ілюстративний матеріал, також дотримується принципу діахронічного порівняння, розуміючи епітет як «поетичне означення, яке позначає типічну ідеальну ознаку означуваного поняття» [12, 357-358]. Він підкреслює, що «вузьке» і «широке» визначення епітета пов'язані з еволюцією художнього стилю: «епітет у традиційному вузькому значенні поетичного тропа зникає в епоху романтизму і замінюється індивідуальним, характеризуючим поетичним означенням» [12, 359]. Власне, так він і пропонує розмежувати їх

термінологічно: епітетом називати лише «прикрашаючий» епітет, а в усіх інших випадках користуватись терміном «поетичне означення».

Б. Томашевський висловлює думку, що епітет – це «називана ознака, супутня якому-нбудь слову» [25, 200] і уточнює, що його ціллю є «надання слову особливого стилістичного забарвлення» [25, 201]. Це визначення акцентує увагу на індивідуалізації епітета, що спричинено спостереженнями науковця над домінуючими в поезії окремих авторів епітетами. Виходячи з виявлених розбіжностей, Б. Томашевський зауважує, що «Епітети при їх великій кількості є однією з тих стилістичних рис, які найбільшою мірою характеризують індивідуальність письменника, літературний напрям або епоху» [25, 206].

З кінця 1920-х до 1960-х років епітет перебуває на маргінесі літературознавчих досліджень. Побіжні згадки про нього зустрічаються здебільшого у словниках літературознавчих термінів і працях з загальної теорії літератури. З часом ґрунтовні дослідження епітета з'являються у германістиці, хоча порівняльний компонент у них менш виражений. І. Гальперін визначає епітет як «виразний засіб, заснований на виділенні якості, ознаки описуваного явища, яке оформляється у вигляді атрибутивних слів чи словосполучень, що характеризують дане явище з точки зору індивідуального сприйняття цього явища» [8, 138]. Тобто дослідник також підкреслює індивідуалізуючу роль епітета. Загалом у вітчизняній і російській германістиці така точка зору досить активна [26; 10; 18].

Так, Л. Турсунова, яка наслідує основні положення І. Гальперіна, розглядає епітет в англійській прозі ХХ ст. Це дослідження можна вважати умовно-порівняльним, оскільки вона розглядає епітет у художніх текстах низки англійських письменників [26].

До того ж типу порівняння вдається Т. Онопрієнко у дисертації, присвяченій визначенню місця епітета в системі тропів. Дослідниця дійшла висновку, що епітет є «першотропом», «системоутворюючим центром тропіки, тому що в нього можуть трансформуватись і зводиться до нього всі інші тропи» [18, 16]. Вона зауважує, що «епітет розглядається не як орнаментальний засіб, а як змістовне явище, яке виступає в кількох аспектах (логічному, психологічному, лінгвістичному, літературознавчому)» [19, 128], підкреслюючи його індивідуалізуючу роль. Зв'язок між епітетом і означуваним словом лежить у теоретичній основі роботи, оскільки «троп може реалізуватись лише в контексті, в бінарному утворенні, яке пропонується назвати тропеїчною конфігурацією» [18, 4]. Дослідниця також ставить питання специфіки епітета в жанрово визначеному тексті, вивчаючи деякі риси індивідуального стилю Е. Хемінґуея, О. Гакслі, Ф. С. Фітцджеральда, В. Фолкнера, а також звернувши увагу на вживання епітета в публіцистиці, зокрема в репортажі та рекламі.

Оскільки переклад розглядається як «один із надзвичайно плідних різновидів міжлітературної і міжкультурної взаємодії» [4, 81], новий аспект компаративного дослідження О. Грабовецька вносить в українську епітетологію. Вона використовує термін «епітетна конструкція» і визначає її як «лексико-синтаксичний троп, у семантичній структурі якого актуалізуються три основні компоненти: оцінний, емоційний, образний» [10, 59], зауважуючи, що «епітетну конструкцію потрібно розглядати в тканині художнього твору, де вона виконує не лише естетичну функцію як словесний образ, але й відображає загальнолітературний напрям певної епохи, індивідуальну манеру письма» [10, 59-60], тобто вона також підкреслює індивідуальність епітета і його залежність від епохи та ідіостиля письменника. Виходячи з цього теоретичного підґрунтя, О. Грабовецька провела «Зіставний аналіз морфолого-синтаксичної будови епітетних конструкцій українського та англійського художнього мовлення» [10, 171] та визначила наявність «повних» та «часткових епітетних відповідників», «денотативно-образних епітетних кальок» та низки структур, які зазнають значних структурних змін при перекладі через відмінності у морфологічному та синтаксичному арсеналі неблизькоспоріднених мов [10, 172-176].

Активізація порівняльного вивчення епітета спостерігається з кінця ХХ ст., хоча окремі розвідки з'явилися раніше, серед них порівняльні дослідження епітетів у білоруській і англійській літературах Т. Лавиш у лінгвостилістичному аспекті [15], у весільних піснях фіно-угорських народів М. Слесаревої у комплексному дослідженні їх поезики [22], в англійській, російській і татарській мовах І. Бушканець і Р. Мухаметдінової з точки зору їх структурно-семантичних особливостей [5].

Деякі питання дослідження епітетів піднято в роботах, присвячених порівняльному аналізу прикметників неблизькоспоріднених мов, у тому числі і в аспекті перекладу. Традицію порівняльного дослідження епітетів у російських і татарських текстах в комплексному дослідженні прикметників продовжив О. Тарасов на матеріалі прикмет [24]; у цій роботі здійснено аналіз антонімічних пар означень у прикметах і визначено спільні й відмінні для різномовного матеріалу семантичні поля. С. Миронова розглядала прикметник у прозових текстах російської і татарської літератури на матеріалі творів М. Магдеева і В. Шукшина [16]. К. Акопян розглянула лексико-семантичні групи прикметників зі значенням ментальності у системі англійської та російської мов і визначила, що ці групи співпадають [1].

Не залишився поза увагою дослідників і аспект перекладу в порівняльному аналізі. Ю. Богданова розглянула проблеми перекладу німецькою мовою означень у чеховських оповіданнях [3], а Л. Губочкіна зазначила на складності перекладу епітетів у казках О. Уайльда російською мовою [11].

Порівняння функціонування колористичного епітета в англійській і російській літературній мові входить до складу досліджень позначення кольору в різносистемних мовах М. Іматшоевої [14] та національно-специфічної характеристики концепту «світло-колір» Е. Мішенькіної [17]. Порівнянню функціонування епітета в художніх системах письменників різних національних літератур присвячені дослідження І. Іванової (зіставлення епітетів в ідіостилях І. Буніна та Г. Лонгфелло [13]) та Н. Підмогильної (порівняння епітетів Т. Шевченка і О. Пушкіна [20]).

У теоретико-літературному дослідженні епітета О. Волковинського з метою обґрунтування введення терміну «епітетна конструкція» акцентовано низку питань компаративного ґатунку, зокрема проблеми алітераційного епітета у слов'янському символізмі та епітетних характеристик макрообразу саду в українській і російській літературі XIX-XX ст. [7]. В дисертаційній роботі І. Барчишиної розглядається емоційність епітетних структур у поетичних текстах М. Волошина та В. Свідзінського [2].

У збірнику «Сучасні проблеми епітетології» вже присутній розділ «Компаративістичні виміри», який вміщує чотири зіставлення в розрізі функціонування епітета в ідіостилях письменників різних національних літератур (І. Барчишина, О. Самолюк, Р. Семелюк, О. Ситник та ін. [23]).

Зауважимо на тому, що на початку XX ст. компаративний компонент дослідження рідко стосувався англійської літератури, а в другій половині сторіччя починають з'являються роботи з германістики, на межі XX-XXI ст. порівняльні дослідження часто присвячені зіставленню української й англійської (О. Грабовецька [10], О. Самолюк [23], Р. Семелюк [23], О. Ситник [23]), російської і англійської літератури (І. Іванова [13]). Це пов'язано, вірогідно, з активізацією англійської літератури в європейському просторі й інтенсифікацією процесів художнього обміну, викликаних процесом глобалізації.

Компаративний підхід значно розширив об'єкт і предмет вивчення в епітетології. В класичній філології здійснено розширення об'єкту дослідження шляхом накопичення ілюстративного матеріалу з різних літератур за принципом подібності. Розширення предмету вивчення здійснювалось поступовим розширенням – порівняння епітетаріїв окремих письменників з метою визначення індивідуалізуючих якостей їх епітетів, діахронічні порівняння в межах однієї літератури, міжлітературний вимір компаративістичних студій епітета. Цей процес також відбувся на формуванні двох підходів до визначення епітета – вузького і широкого – завдяки діахронічним розвідкам і порівнянням процесів розвитку епітетів як у межах однієї національної літератури, так і поза ними.

Такий поступ є логічним з точки зору розвитку порівняльної методології та особливостей епітета як тропи, хоча зауважимо, що синхронні та діахронічні порівняння епітетних систем письменників у межах однієї національної літератури не втрачають своєї актуальності й розвиваються поряд з міжлітературними. Отже, можна стверджувати про значимість такої важливої складової епітетології як порівняльне дослідження епітета і про актуальність зіставних досліджень.

Список використаних джерел

1. Аюпян К. В. Прилагательные со значением ментальности в системе английского и русского языка : структурный и когнитивный аспекты : автореф. дисс... канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка» / Аюпян Каринэ Владимировна ; Воен. ун-т. – М., 2005. – 21 с.
2. Барчишина І. В. Емоційність епітетних структур у поетичному тексті : автореф. дис... канд. филол. наук : 10.01.03 «Теорія літератури» / Барчишина Інна Вікторівна ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2013. – 20 с.
3. Богданова Ю. З. Русские имена прилагательные и их соответствия в немецком переводе (на материале рассказов А. П. Чехова): автореф. дисс... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Богданова Юлия Зуфаровна ; Тюмен. гос. ун-т. – Тюмень, 2004. – 21 с.
4. Будний В. В. Порівняльне літературознавство [Текст] : підручник для студ. вищих навч. закл. / В. В. Будний, М. М. Ільницький. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 430 с.
5. Бушканец І. Н. Структурно-семантические особенности эпитета в английском, русском и татарском языках / И. Н. Бушканец, Р. Г. Мухаметдинова // Проблемы сравнительной типологии родного и изучаемого языков: Межвузовский сборник научных трудов. – Казань, 1967. – С. 18-27.
6. Веселовский А. Н. Историческая поэтика / А. Н. Веселовский. – М. : Высш. шк., 1989. – 406 с.
7. Волковинський О. Поетика епітета : монографія / Олександр Волковинський. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2011. – 350 с.

8. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – 460 с.
9. Горбачевич К. С. Словарь эпитетов русского литературного языка [Текст] / К. С. Горбачевич, Е. Н. Хабло. – М.: Наука, 1979. – 567 с.
10. Грабовецька О. С. Епітетна конструкція у художньому перекладі (на матеріалі української та англійської мов) : дисс... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Грабовецька Ольга Сергіївна ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2003. – 200 с.
11. Губочкина Л. Ю. Особенности трансформаций при переводе лексической эмпазы, эпитета, сравнения и метафоры в английском и русском языках (на материале сказок О. Уайлда) / Л. Ю. Губочкина // Проблемы теории языка и переводоведения : Сборник статей. № 32. – М. : МГОУ, 2007. – С. 71–81.
12. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика / В. М. Жирмунский. – Л.: Наука, 1977. – 408с.
13. Иванова И. Н. Эпитет в идиостиле И. А. Бунина и Г. У. Лонгфелло [Текст] / И. Н. Иванова // Вестник МГОУ. – 2008. – №3. – С. 58–65.
14. Иматшоева М. Б. Выражение цветообозначения в разносистемных языках. : дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : сопоставительное языкознание» / Мунира Бандишоевна Иматшоева. – Душанбе, 2010. – 150 с.
15. Лавыш Т. А. Сопоставительный лингвостилистический анализ эпитетов в белорусской и английской художественной литературе : автореф. дисс... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Лавыш Марина Анатольевна ; Мин. гос. пед. ин-т иностр. яз. – Минск, 1988. – 19 с.
16. Миронова, Светлана Валериевна Функционально-статистические особенности имен прилагательных в прозаических текстах : : на материале произведений М. Магдеева и В. Шукшина : автореферат дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.02, 10.02.01 / Ин-т яз., лит. и искусства им. Г. Ибрагимова АН Респ. Татарстан .- Казань , 2007 - 22 с.
17. Мишенькина Е. В. Национально-специфическая характеристика концепта «свет–цвет» в русской и английской лингвокультурной картине мира. : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Елена Владимировна Мишенькина. – Ярославль, 2006. – 23 с.
18. Онопрієнко Т. М. Епітет у системі тропів сучасної англійської мови (Семантика. Структура. Прагматика) : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Онопрієнко Тетяна Миколаївна ; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х. : [б. в.], 2002. – 19 с.
19. Онопрієнко Т. М. Епітет як первісний троп і системоутворюючий центр тропіки / Т. М. Онопрієнко // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. – 2001. – № 8. – С. 127–130.
20. Подмогильная Н.В. Культурно-историческое своеобразие эпитетарных конструкций в поэзии А.С.Пушкина и Т.Г.Шевченко// Вісник Дніпропетровського університету. Літературознавство. Журналістика. Вип. 3. Т.2. 1999. - С.20-27 (0,5 друк.арк.).
21. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня; [сост., авт. вступ. ст. и коммент. А. Б. Муратов]. – М. : Высшая школа, 1990. – 342 с.
22. Слесарева М. Т. Сравнительная поэтика обрядовых песен восточных финно–угорских народов (свадебный жанр): дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. [Текст] / Слесарева Мария Тихоновна.– М, 1983. – 177 с.
23. Сучасні проблеми епітетології: збірник наукових праць / [ред. кол.: О. Лещак (голова, наук, ред.), О. Волковинський (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. –Вип. 1. –168 с.
24. Тарасов, Александр Михайлович. Семантика и функционирование прилагательных в народных приметах русского и татарского языков : : автореферат дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.20 / Казан. гос. пед. ун-т . – Казань , 2004. – 22 с.
25. Томашевский Б. В. Стилистика и стихосложение. Курс лекций / Б. В. Томашевский. – Л. : Государственное учебно-педагогическое издательство министерства образования РСФСР, 1959. – 536 с.
26. Турсунова Л. А. К проблеме классификации эпитетов / Л. А. Турсунова // Сб. научн. трудов МГПИИЯ им. М. Тореца. Вопросы романо–германской филологии / отв. ред. А. В. Кунин. – М.,1974. – Вып. 75. -- С. 67–87.
27. Шкловский В. Гамбургский счет : статьи – воспоминания – эссе (1914–1933) / Виктор Шкловский. – М. : Советский писатель, 1990. – 554 с.

Summary. Development of the comparative approach to epithet studies is traced and contemporary status of the problem examination is defined in the article.

Key words: epithet, comparison, comparative aspect.